

Із історії повсякдення

УДК К 75.3

Утешева Г.В.

СПОРТИВНИЙ КАТЕРИНОСЛАВ НАПРИКІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті проаналізовано спортивні уподобання катеринославців наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Ключові слова: Катеринослав, спортивне життя, гімнастичні свята.

В статье проанализированы спортивные интересы екатеринославцев в конце ХІХ – в начале ХХ в.

Ключевые слова: Екатеринбург, спортивная жизнь, гимнастические праздники.

Ekaterinoslav citizens sport interests in the end of ХІХ – beginning of ХХ century is analysed.

Key words: Ekaterinoslav, sport life, gymnastic holiday.

Однією з маловивчених сторінок соціокультурної історії Катеринослава є спортивні уподобання, досягнення городян у спортивних змаганнях на межі ХІХ – ХХ ст. Епізодично краєзнавці, як радянські, так і сучасні, торкалися цієї теми. Дослідники Е. Узун, В. Руденко розглядали біографії міських шахістів [15, с. 4]. І. Трало вивчала захоплення городян велоспортом [12, с. 4]. М. Кипа знайомив із катеринославськими «геркулесами» [6, с. 4; 3, с. 3]. У статті М.П. Чабана міститься інформація, щодо захоплення студентів Вищого гірничого училища аеропланами [17, с. 6-7].

Зовсім не вивчена діяльність спортивних товариств міста, таких як «Геркулес», «Сокіл», «Катеринославське товариство велосипедистів»; не висвітлюється діяльність навчальних закладів по розвитку фізичної культури серед молоді та ін.

Інформацію про спортивне життя міста кінця ХІХ – початку ХХ ст. можна знайти у повідомленнях кореспондентів катеринославських газет: «Екатеринославские губернские ведомости», «Русская правда», «Южная Заря» у розділах «Хроника», «Часть неофициальная».

Однією з перших спортивних організацій Катеринослава було товариство велосипедистів. Спочатку новий вид спорту розвивався повільно, бо падіння з високого велосипеда-«павука» було небезпечним. Так називався велосипед через те, що мав переднє колесо високе, а заднє низьке і був схожий на павука. Однак після того, як з'явилися низькі велосипеди на пневматичних шинах, популярність їх швидко зростає. Катеринославське товариство циклістів (так називали велосипедистів) складалося «...из тесного кружка людей искренно преданных своей задаче, проникнутых желанием принести посильную помощь обществу: развить в нем охоту к велосипедной езде...» [4, с. 2]. Місцева газета «Екатеринославские губернские ведомости» повідомляла, що товариство

достатньо чисельне та нараховувало у своєму складі не один десяток осіб [5, с. 3]. Мало товариство свій статут, затверджений Міністерством Внутрішніх Справ [18, с. 2]. Очолював катеринославських велосипедистів Я.Г.Гезе, який добився того, що 5 липня 1893 р. віце-губернатором були затверджені форма для спільних виїздів членів товариства та малюнок емблеми [22, с. 2]. Велосипед дорого коштував, а тому придбати його у власність було багатьом не по кишені. Товариство велосипедистів надавало кожному бажаючому можливість користуватися цим засобом транспорту за дуже незначну плату [4, с. 2]. Члени товариства подали до міської думи прохання про безкоштовне відведення вільної частини Острожної площі для влаштування треку, де запропоновано побудувати гімнастичний зал [4, с. 3].

«Екатеринославские губернские ведомости» писали, що: «...велосипедная езда, несомненно, полезна и служит к оздоровлению...» [4, с. 2]. Мабуть, тому, міська дума на черговому зібранні 14 грудня 1893 р. вирішила відвести товариству велосипедистів місце для треку на Тюремній площі [23, с. 3]. А ще катеринославці розглядали трек як одну з розваг для городян, де можна побачити змагання у швидкісній та спритній велосипедній їзді [5, с. 3]. Влаштування треку потребувало чималих витрат, які передбачалося здійснити за рахунок організації [5, с. 3].

Катеринославське товариство велосипедистів співпрацювало та обмінювалося досвідом з Одеським. Відомо, що 20 травня 1893 р. до Катеринослава на своєму вдосконаленому велосипеді, який віз ще один пуд та п'ять фунтів багажу, приїхав засновник Одеського товариства велосипедистів А.А. Цорнь [21, с. 1]. Маршрут пролягав з Одеси через міста Миколаїв, Херсон, Нікополь, Олександрівськ, Катеринослав і далі до Севастополя [20, с. 2].

У змаганнях на циклодромі брали участь також велогонщики Києва, Одеси, Харкова. У 1895 р. катеринославський велосипедист В. Котонін показав найкращий результат. Згодом представники Катеринослава виступали на всеросійському чемпіонаті в Москві, а в Луганську – в змаганнях на звання кращого велосипедиста Донецького басейну [12, с. 4].

У 1903 р. у місті відбулися змагання, на які приїхали найкращі велосипедисти: А. Бутилкін (Петербург), Головков (Москва), а також чемпіон Німеччини Петерс. У перегонах на п'ять верств першість здобув Бутилкін, на друге місце вийшов Головков, а третє дісталось катеринославцю Пузакову [12, с. 4].

У колах катеринославської інтелігенції набував популярності на початку ХХ ст. інтелектуальний вид спорту – гра у шахи. У 1902 р. у місті було засновано шаховий гурток [14, с. 4]. Очолив групу любителів шахів Леонід Олексійович Ребінін, який займав у місті посаду завідувача медично-санітарної частини міста, входив до складу губернського статистичного комітету. Л. Ребінін був одним з найсильніших шахістів міста. Ось неповний перелік його спортивних досягнень: I-й чемпіонат Катеринослава у 1902р. – 3-й приз, II-й чемпіонат у 1903 р. – 2-й приз, III-й чемпіонат, 1904 р. – 3-й приз [15, с. 4]. «Благословення» на відкриття гуртка дав особисто губернатор генерал-

лейтенант граф Ф. Келлер. Організація існувала на членські внески (3 крб.). Гроші шли на придбання шахів, підписку російських та закордонних шахових журналів, на призи переможцям чемпіонатів міста та оплату оренди. Тож не дивно, що шаховий гурток мандрував з одного приміщення в інше: то базувався в Англійському клубі, то у готелі «Франція». Восени 1905 р. довелося перейти на нове місце до кондитерської Руппанера [14, с. 4]. Але приміщення було напівзруйноване, непристосоване для розміщення такої організації. Все майно товариства загинуло. Після такого розгрому спілка шахістів припинила своє існування до 1914 р. і відродилася за ініціативою того ж самого Л.О. Ребініна. Знімали приміщення у міському курзалі, у їдальні Фішмана поряд із міською бібліотекою на Московській вулиці та у гімназії Вертоградова.

Міський шаховий гурток провів п'ять чемпіонатів Катеринослава, а чотири його представники – В. Султанбеєв, А. Махт, С. Кон, А. Немцов стали майстрами з шах [14, с. 4]. У першому чемпіонаті міста з шах, який було проведено у 1902 р., брало участь 15 чоловік. Вони зіграли між собою по дві партії (білими та чорними). Переможцем став інженер А.П. Фоняков. Він набрав 23 бали з 28 можливих. Тільки на пів бали від чемпіона відстав інженер С.С. Аксенов, третє місце зайняв Л.А. Ребінін [13, с. 4].

Завдяки добре поставленій роботі шахового відділу у місцевій газеті «Приднепровский край» Л.А. Ребініну вдалось виявити багатьох здібних шахістів, які мешкали на периферії. Серед них особливо великих успіхів досяг 17-річний Микола Кулябко з села Петриківки. У 1904 р. він навіть звів внічию матч з учителем Я. Загорським, який був чемпіоном Катеринослава з 1904 по 1914 рр. [16, с. 4].

Такий вид спорту, як важка атлетика, зацікавив молодих робітників катеринославських підприємств. У 1904 р. Г. Бродський, А. Литвиненко, В. Маріне, О. Тітов думали над тим, як створити гурток богатирів. Вони звернулися за допомогою до міщанина Таушева, який погодився їх фінансувати, але забажав, щоб спочатку сплатили йому по три карбованці. Невдовзі Таушев з грошима зник з міста. Лише у 1905 р. любителі піднімати важку вагу зібрали кошти і створили гурток, який назвали «Геркулес». До них приєднався й семінарист Попов. У 1910 р. відбувся перший чемпіонат Катеринослава у піднятті ваги. До програми входило: підняття штанги і гирі, французька боротьба [6, с. 2]. 25 квітня 1911 р. «Катеринославське атлетичне товариство Геркулес» відкрило заняття з атлетики, боротьби та гімнастики, які проходили з 6 до 10 години вечора щоденно. Щомісячний членський внесок становив 1 крб. Товариство знаходилося по вул. Воєнна № 51 [2, с. 3].

Діяльність «Геркулеса» перервала перша світова війна. Але у вільний від роботи час на заводі Шодуар навчати юнаків прийомам класичної боротьби продовжував слюсар О.А. Тітов, який був відомий у Росії своїми виступами у столичних цирках [3, с. 3]. Олександр Антонович змагався навіть із Іваном Піддубним, який став його учителем, зробив свого учня зіркою руських богатирів, включив до свого колективу.

Фізичному вихованню молоді приділяли увагу учбові заклади міста. 26 квітня 1910 р. у Катеринославській Маріїнській жіночій гімназії відбулося

засідання комісії начальників місцевих середніх навчальних установ, представників міста та батьківських комітетів, на якому обговорювалося питання по влаштуванню весняного учнівського свята за прикладом минулого року. Постановили призначити день свята на 6 травня та затвердити програму [8, с. 3]. До гімнастичного свята готувалися також інші учбові заклади Катеринослава: класична гімназія, 1-е та 2-ге реальні училища, 1-а, 2-га, та 3-я жіночі гімназії, чоловіче комерційне училище, Маріїнська гімназія, гімназії Петрової та Тюблень та жіноче комерційне училище. Планувалося, що на Соборній площі проти гімназії, візьмуть участь у гімнастичних вправах до однієї тисячі осіб, а глядачів прийде до двох тисяч. Простір до трьох тисяч кв. сажень для проведення гімнастичних вправ передбачалося огородити дротом та пускати бажаючих виключно за іменними білетами. На площі організатори думали побудувати трибуну та три ряди лавок. Після гімнастичних вправ учні струнками рядами під музику оркестру повинні були пройтись по Проспекту до Садової вулиці. Для дітей передбачалося приготувати воду із сиропом [7, с. 3].

19 червня 1911 р. у дворі залізничного технічного училища відбулося гімнастичне свято у присутності поважних гостей та батьків. Під звуки оркестру артилерійської бригади учні показали гімнастичні вправи. Потім під керівництвом інструктора Дикова 60 хлопців продемонстрували вміння марширувати та вправи із зброєю. Далі зробили декілька вправ «соколиної» гімнастики, після чого частина учнів перейшли до турнікету та кільців, на яких особливо виділялися Демиденко і Касьянов. Присутні на гімнастичному святі гості зробили висновок, що, незважаючи на те, що гімнастика була введена в училищі тільки із січня, успіхи учнів досить добрі [9, с.2].

Любили катеринославці і зимові види спорту. Взимку місцеві товариства під час народних гулянь влаштовували змагання ковзанярів. Так, 6 січня 1893 р. на свято Богоявлення у саду товариства садівництва організатори призначили вісім призів: два для фігурного бігу та шість на швидкість. У фігурному бігу прийняли участь Непман та Цукерман. Перший приз – сріблястий бокал – отримав Непман, а друга нагорода дісталася Цукерману. Кореспондент газети «Екатеринославские губернские ведомости» зауважив, що: «...нельзя не удивляться, почему г. Цукерман выступил у фигурном беге, не сумев сделать ни одной фигуры, выдан ему жетон, вероятно, за храбрость» [18, с. 2].

У бігу на швидкість бажаючих взяти участь було більше – дев'ять осіб. Перший приз – лікерний набір – отримав Непман, другий – карманний годинник – Пуре. Третій приз здобув Чернишов та одержав будильник, а четверте та п'яте місця зайняли Федоров і Кудрявцев. Нагороджував спортсменів голова товариства садівників начальник Катеринославської губернії В.К. Шліппе [18, с. 2-3].

Друге призове гуляння було влаштоване у неділю 10 січня 1893 р. У фігурному бігу знов переможцем було визнано Неймана, якого нагородили срібною вазою для фруктів. Другий приз – сріблясту підставку для годинника – заслужив Малевинський. У бігу на швидкість виступило 17 суперників. Переміг Пуре, якому дістався знов годинник, другий приз – сріблясту вазочку – заробив

вихованець школи садівництва Штребе. На ковзанці грав оркестр Феодосійського полку. З наступом сутінок ковзанка була ілюмінована та запалено феєрверк [19, с. 2].

Товариство «Сокіл» у січні 1911 р. влаштувало у Міському саду на території Катеринославської промислової виставки змагання ковзанярів, під час яких грав оркестр військової музики. За вхід треба було сплачувати: учням 15 коп., а для інших 25 коп. [1, с. 3].

Влітку любителі спортивної греблі завойовували призи у багатьох водних змаганнях. 1898 р. – час утворення у Катеринославі одного з перших у Росії яхт-клубу. Пристань та літній павільйон були побудовані пізніше на Богомолівському острові. Тріумф катеринославських яхтсменів, кількість яких у 1910 р. досягла п'ятисот, принесла Всеросійська олімпіада 1913 р., яка проходила у Києві. Катеринославець В. Лещинський прийшов першим до фінішу і став чемпіоном країни.

У місцевих газетах початку ХХ ст. друкувалися також оголошення катеринославського іподрому про попередній продаж квитків у магазинах Толстікова, А.І. Єфанова, М.С. Джигита. Адміністрація іподрому повідомляла також, що він знаходиться на Казанській вулиці за новою церквою Вознесіння [11, с. 1].

У 90-ті рр. ХІХ ст. у міському саду можна було побачити екзотичні види спорту, такі як польоти аеронавтів. Так, 30 квітня 1892 р. о сьомій годині вечора аеронавтом Ф.Ф. Дзиковським було здійснено політ на кулі «Монгольфйер» та стрибок з висоти п'ять тисяч футів [10, с. 2].

Таким чином, невеликий екскурс у спортивне минуле Катеринослава на межі ХІХ-ХХ ст. свідчить про те, що городяни цікавились різноманітними видами спорту. Завдяки ініціативі окремих людей відкривалися спортивні гуртки, які сприяли розвитку фізичної культури городян, готували своїх чемпіонів. Зароджувалися і розвивалися на початку ХХ ст. у Катеринославі елітні види спорту, які були доступні заможним верствам населення. Чималу роль у розвитку фізичної культури відігравали місцеві учбові заклади. Розташування міста на Дніпрі сприяло розвитку як літніх, так і зимових видів спорту.

Безумовно, наведеними прикладами не вичерпується картина спортивного Катеринослава кінця ХІХ – початку ХХ ст. Пошук і залучання нового джерельного матеріалу надасть можливість більш ґрунтовно вивчити спортивні уподобання катеринославців.

Бібліографічні посилання:

1. В обществах и союзах. // Русская правда. – 1911. – 6 января.
2. В обществах и союзах. // Русская правда. – 1911. – 26 апреля.
3. В паре с Поддубным. // Днепр вечерний. – 1989. – 28 февраля.
4. Вниманию г. г. городских гласных. // Екатеринославские губернские ведомости. – 1893. – 30 ноября.
5. Из думских дел. // Екатеринославские губернские ведомости. – 1893. – 29 декабря.
6. Кипа М. Катеринославські геркулеси. // Прапор юності. – 1967. – 15 лютого.
7. Местная жизнь. // Южная Заря. – 1910. – 2 мая.

8. Местная жизнь. Гимнастический праздник. // Южная Заря. – 1910. – 29 апреля.
9. Местная жизнь. Школьная жизнь. // Русская правда. – 1911. – 21 июня.
10. Местная хроника. // Екатеринославские губернские ведомости. – 1892. – 30 апреля.
11. Русская правда. – 1911. – 3 мая.
12. Трало І. Велоспорт у Катеринославі. // Зоря. – 1968. – 22 серпня.
13. Узун Е. Первый чемпион. // Днепровская правда. – 1972. – 9 декабря.
14. Узун Е. Строки истории. // Днепровская правда. – 1983. – 11 августа.
15. Узун Е., В. Руденко. Чудовий лікар і шахіст. // Прапор юності. – 1967. – 16 червня.
16. Узун Є. Талановитий самородок. // Пріорільська правда. – 1970. – 30 червня.
17. Чабан Н. И Уточкин в небе летит... // Апельсин. – 2001. – № 2.
18. Часть неофициальная. Хроника. // Екатеринославские губернские ведомости. – 1893. – 9 января.
19. Часть неофициальная. Хроника. // Екатеринославские губернские ведомости. – 1893. – 12 января.
20. Часть неофициальная. Хроника. // Екатеринославские губернские ведомости. – 1893. – 15 мая.
21. Часть неофициальная. Хроника. // Екатеринославские губернские ведомости. – 1893. – 22 мая.
22. Часть неофициальная. Хроника. // Екатеринославские губернские ведомости. – 1893. – 13 июля.
23. Часть неофициальная. Хроника. // Екатеринославские губернские ведомости. – 1893. – 16 декабря.

Надійшла до редколегії 03.03.2011 р.